
MILICA KUZMANOVIĆ-JANKOVIĆ

FILMSKA PRODUKCIJA I DRŽAVA

ULOGA RZK SRBIJE (1971-1990)

Savremena kultura jednog društva, njegova nacionalna kultura, u velikoj meri zavisi od vrednosti i značaja dostignutog u kvalitetu filmske produkcije. Poznato je da filmsku proizvodnju, jednu od osnovnih delatnosti kinematografije, u većini zemalja direktno ili indirektno pomaže država i njene institucije i organi. To je neminovno u slučaju malih kinematografija (po razvijenosti, obimu produkcije, veličini filmskog tržišta) među kojima je i naša.

Time se dolazi do suštinskog pitanja: koji je optimalan način finansiranja filmske proizvodnje, a da taj način bude adekvatno ostvaren u konačnom vrednosnom rezultatu u sadašnjim uslovima naše kinematografije?

Državno/društveno pomaganje jugoslovenske (a u okviru nje srpske) kinematografije prošlo je tokom savremenog razdoblja razvoja našeg filma kroz nekoliko perioda – od administrativnog do pomaganja zasnovanog na principu slobodne razmene rada – koji su, svaki na svoj način, uticali na položaj, značaj i unutrašnje stanje naše kinematografije. U tom pogledu, period pomaganja filmske proizvodnje u periodu 1970-1990. godine preko republičkih i pokrajinskih zajednica kulture, nesporno je značajan i kao posledica pre-

thodnih etapa u pomaganju proizvodnje i kao bitan preduslov ukupnog današnjeg stanja naše kinematografije i važećeg sistema društvenog ulaganja u njen razvoj. Ova grupa posebnih pitanja pomaganja filmske proizvodnje i delimično drugih oblika kinematografije preko Republičke zajednice kulture je sistematizovana na sledeći način: najpre su utvrđeni motivi i putokazi takvog sistema pomaganja filma (pravne i ekonomske odredbe unutar Republičke zajednice kulture, zahtevi i ciljevi takvog sistema), potom primena tog sistema tokom posmatranog perioda od dvadeset godina, kraći prikaz stanja unutar kinematografije (efekti primene sistema pomaganja filma preko Republičke zajednice kulture) i presek značajnih društvenih i sistemskih izmena koje su uslovile okončanje rada Republičke zajednice kulture i funkcionisanja njenih sistema pomaganja kulturnih delatnosti, među kojima i kinematografije. Iako je težište ovog istraživanja na pomaganju filmske proizvodnje, nije zapostavljeno i razmatranje opšte problematike vezane za pomaganje ostalih vidova unapređivanja kinematografije (naučnoistraživački rad, filmska arhivistika, muzejska delatnost, publicistika, razvoj bioskopske mreže i dr.) i to iz dva razloga:

– prvo, skup različitih vidova unapređivanja kinematografije od izuzetnog je značaja za ukupan razvoj našeg filma, i

– drugo, opredeljujući se za njihovo pomaganje Republička zajednica kulture je tokom svog postojanja i rada izdvajala određeni deo sredstava za potrebe kinematografije i usmeravala ih za realizaciju programskih aktivnosti raznih korisnika na planu unapređivanja kinematografije.

U socijalističkim zemljama u kojima dominira državni kapital, državne intervencije se svode na potčinjavanje svake delatnosti u oblasti kulture birokratskoj kontroli. U oblasti kinematografije to je značilo državnu cenzuru za domaći i strani film i velika finansijska ulaganja države za stimulaciju proizvodnje filmova sa temom od posebnog državnog interesa.

Sve ono što je favorizovano u svetu ideologije i kulture postojalo je posebno u kinematografiji. Politika je dominirala nad filmskim stvaralaštvom i odigrala je presudnu ulogu u formulisanju njegovih idejno-estetskih odnosa. Reč je o određivanju tematske orijentacije, a ne i formalnih odlika samog izraza. Koliko god je društveni mehanizam bio plodotvoran u stvaranju uslova za proizvodnju, toliko je u domenu stvaralaštva sputavao razmah snaga, slobodnije istraživanje i istinsku afirmaciju pravih vrednosti.

U kojoj meri će određena država uticati na kinematografiju i njene delatnosti i u okviru toga pomagati proces razvoja svoje nacionalne i, posredno, svetske kinematografije, zavisi od velikog broja faktora, a pre svega od društveno-ekonomske formacije date države, njenog društvenog, političkog i državnog uređenja, kao i od društveno-političke i ekonomske stabilnosti u svetu. Sa tog aspekta se mogu pratiti promene u odnosu društvo-kinematografija u mirnodopskim i ratnim uslovima, zatim u vreme velikih svetskih promena i procesa, zatim perioda ekonomske stabilnosti u svetu i svetskih ekonomskih kriza i njihovih posledica, itd. Posmatrajući nasuprot tome pojedine nacionalne kinematografije i presudne faktore za odnos pojedinih država prema svojim kinematografijama, u prvi plan se ističe društveno-ekonomsko i društveno-političko uređenje države. Film zauzima različito mesto u ekonomski razvijenim i ekonomski nerazvijenim zemljama. Autokratski politički sistem drugačije se reflektuje na film od demokratskog sistema, višepartijski od jednopartijskog i dr. Na pomoć društva kinematografiji odražavaju se i druga društvena stanja i procesi, kao što su nastanak, razvoj i trajanje određenih umetničkih pravaca zastupljenih u kinematografiji (ekspresionizam, socrealizam, nova kretanja u oblasti umetnosti, i dr.) i niz drugih faktora koji neposredno doprinose boljem ili lošijem (društvenom, materijalnom i dr.) položaju filma u pojedinim zemljama.

U razmatranju finansijske strane delatnosti kinematografije naročito se obraća pažnja riziku koji prati proizvodnju. U liberalnoj privredi ovaj rizik spada u normalan uslov rada proizvođača, dok u zemljama sa "državnom trgovinom" rizik, bar što se tiče finansiranja, potpuno otpada. Finansijski rizik je samo deo ukupnog rizika. On je dvojak: proizvodna cena se ne može tačno odrediti, a nepoznati su i prihodi koje gotov proizvod može da donese. Međutim, kod finansijskog planiranja filma, uobičajena neizvesnost je mnogostruko uvećana zato što je veliki deo elemenata, koji ulaze u cenu koštanja, nemoguće na bilo koji način standardizovati i samim tim unapred odrediti.

Ovo se naročito odnosi na bioskopske filmove kod kojih nema i ne može biti, kao u klasičnoj industriji i trgovačkoj delatnosti, serijske proizvodnje, već je uvek u pitanju izrada i dovršavanje jednog prototipa čiji budući prihodi ne moraju stajati ni u kakvoj srazmeri s troškovima proizvodnje. U trenutku utvrđivanja predračuna za film neizvesnost se kreće od meteoroloških uslova preko zdravstvenog stanja glumaca i drugih učesnika, do stepena slaganja ili neslaganja koje će

vladati u tehničkoj ili glumačkoj ekipi. Pri uobličavanju filmskog projekta raste i neizvesnost rada koji treba obaviti, a još više nesigurnost prijema filma koji, uostalom, zavisi od nepredvidljivih činilaca, počev od efikasnosti lansiranja, pa sve do ocene kritičara. Osvedočene ekonomske pravilnosti ovde se teško primenjuju.

Film kao proizvod sadrži "ukupnost intelektualnih prava eksploatacije". Da bi se stvorio takav proizvod koji nema ni proizvodne troškove ni prodajnu cenu u uobičajenom smislu reči, potrebno ga je finansirati. Proizvođaču filma pripada zadatak da obezbedi finansiranje proizvodnje. U tu svrhu stoje mu, teorijski, na raspolaganju različiti izvori, bilo interni, bilo eksterni.

Savremeno razdoblje jugoslovenske kinematografije

Film je, za razliku od predratnog razdoblja, posle 1945. godine dobio vidno mesto u jugoslovenskoj kulturi. Socijalistička Jugoslavija posebno je bila zainteresovana za film kao kulturnu delatnost i kao granu umetnosti, polazeći od toga da su film i filmsko stvaralaštvo veoma značajni faktori u opštekulturnom, estetskom i vaspitno-obrazovnom preobražaju društva i njegovih činilaca. Stoga je jasno zašto je posredno i neposredno pomagala kinematografske delatnosti, a pre svega proizvodnju filmova.

Filmska proizvodnja kao osnov nacionalne kinematografije i promene u odnosu na oblike društvenog ulaganja u njen razvoj, neraskidivo su povezane sa ukupnim razvojem Jugoslavije. Film, sa svim svojim specifičnostima univerzalnog medija, nije administrativnim putem hermetički svrstan u granice republika i pokrajina. Naprotiv, zahtevi razvoja filmskog stvaralaštva ukazivali su na potrebu njegovog organizovanja u sredini u kojoj nastaje od uobličavanja ideje, kao odraza nacionalne kulture i društveno-političkog i ekonomskog trenutka, do njegove definitivne realizacije, kao odraza kreativnih, organizacionih, tehničkih i finansijskih uslova i mogućnosti.

Stoga se može konstatovati da je razvoj filma u Jugoslaviji u celom savremenom razdoblju bio istovremeno i rezultat unutrašnjih potreba i mogućnosti kinematografije i rezultat ukupnih društvenih kretanja i odnosa društva prema filmu.

Analizirajući savremeno razdoblje razvoja jugoslovenske kinematografije (1945 – 1990) s aspekta teritorijalne organizovanosti, mogu se razgraničiti tri faze:

1. organizovanost kinematografije na saveznom nivou (do 1962. godine, tj. ukidanja Saveznog fonda za unapređivanje kinematografije);
2. organizovanost kinematografije po republikama (do 1970. godine);
3. organizovanost kinematografije po republikama i pokrajinama (od 1971. godine).

Ukoliko se razvoj jugoslovenske kinematografije analizira kroz razvoj sistema njenog finansiranja, mogu se jasno razgraničiti četiri faze razvoja ovog sistema:

1. faza budžetskog finansiranja (1947 – 1956. godina)
 - bespovratno ulaganje sredstava iz državnog ili republičkog budžeta u proizvodnju određenog broja filmova od interesa za državu (na finansijski efekat filmskog proizvoda ne utiču zakoni tržišta);
2. faza finansiranja preko Saveznog fonda tj. prividnog samofinansiranja (1957 – 1962. godina);
 - u filmsku proizvodnju ulaže se na osnovu ostvarenog rezultata filmskog proizvoda kao robe koja neposredno zavisi od zakona ponude i potražnje, od sistema tržišta (a ne filmskog proizvoda kao, u osnovi, kulturnog i umetničkog dobra);
3. faza finansiranja preko republičkih fondova (1963 – 1968. godina);
 - zakonskom regulativom ostvaruju se sredstva fonda iz kojeg se potom, u odnosu na raspoloživi obim sredstava i ostvarenja zadataka fonda, finansira filmska proizvodnja u republici (koja deo sredstava mora da ostvari i na tržištu);
4. faza finansiranja sistemom slobodne razmene rada i sredstava (od 1969. godine)
 - delatnosti kinematografije jesu deo ukupnih delatnosti kulture, koja se finansira prema utvrđenoj stopi iz bruto dohotka zaposlenih sistemom slobodne razmene rada i sredstava.

Stoga se o kinematografiji Srbije u savremenom razdoblju jugoslovenske kinematografije može govoriti kao kinematografiji koja je od 1945. godine prošla kroz dva perioda:

- prvi, od 1945. do 1962. godine, kada je celokupna kinematografija Jugoslavije vođena i regulisana na saveznom nivou i
- drugi, od 1962. godine, kada je, pored ostalog, izvršena decentralizacija sredstava za kinematografiju sa saveznog na republički nivo i time otvorene moguć-

nosti kinematografijama republika da se samostalno, ali kao integralni deo jugoslovenske kinematografije, razvijaju shodno svojim istorijskim i nacionalnim uslovima, kao i umetničkim, materijalnim, tehničkim i kadrovskim potencijalima. (Reč je o prevashodno ekonomskom regulisanju delatnosti kinematografije, a posebno filmske proizvodnje na nivou republika, a nikako o teritorijalnom i repertoarskom zatvaranju).

S obzirom na to da je tema ovog rada finansiranje filma u Srbiji preko Republičke zajednice kulture u periodu 1970-1990. godina, jedno poglavlje se, između ostalog bavi prelaskom sa starog, fondovskog načina finansiranja kulturnih delatnosti na novi, preko Zajednice kulture. Taj prelazak izvršen je donošenjem Zakona o finansiranju kulture i o zajednicama kulture, koji je usvojen krajem 1968. godine (stupio na snagu 1. januara 1969. godine).

Radi neposrednijeg i kvalifikovanijeg odlučivanja o dodeli sredstava za pomaganje filmske proizvodnje i unapređivanja ostalih vidova kinematografije, Zajednica kulture je donela Pravilnik o pomaganju proizvodnje filmova, Pravilnik o korišćenju sredstava za unapređivanje različitih vidova kinematografije i Pravilnik o davanju sredstava za filmove od posebnog interesa za unapređivanje repertoara filmske proizvodnje, koji su izmenama pojedinih odredbi, svake godine doradivani i usavršavani.

Iako je osnovno društveno opredeljenje u periodu koji razmatramo bilo da se ulaganje materijalnih sredstava u proizvodnju filmova odvija u okviru i preko samoupravnih interesnih zajednica kulture, u nekim izuzetnim slučajevima, kada se radilo o projektima od posebnog značaja, odlukama Izvršnog veća SR Srbije odobravana su posebna sredstva za ove namene (film *Užička republika*, režija Žika Mitrović i film *Partizani*, režija Stole Janković i dr.).

U raspravama o putevima za obezbeđivanje sredstava za proizvodnju filmova često su se pominjale materijalne rezerve unutar same kinematografije, to jest sredstva koja se stiču u distribuciji filmova i bioskopskoj mreži, a koja bi trebalo da se ulažu u proizvodnju filmova. Međutim, predstavnici distributera i bioskopa uglavnom su osporavali mogućnost većih ulaganja u filmsku proizvodnju, jer i sami imaju materijalnih teškoća.

Po veličini, stalnosti i relativno utvrđenom sistemu, sredstva i ulaganja Republičke zajednice kulture su najznačajnija pomoć društva kinematografiji.

Mehanizam raspodele sredstava za potrebe kinematografije je, uz manje modifikacije, ostao isti u toku ovog perioda. Ukupna sredstva predviđena za kinematografiju raspoređivana su na sledeći način: sredstva za pomaganje proizvodnje filmova (oko 90% od ukupnih sredstava) i sredstva za unapređivanje ostalih vidova kinematografije (oko 10% od ukupnih sredstava). Od sredstava za pomaganje proizvodnje filmova izdvojeno je: za stimulaciju dugometražnih filmova (80%) i za stimulaciju kratkometražnih filmova (20%). Proizvođači filmova koji su ispunjavali uslove predviđene Zakonom o kinematografiji mogli su da dobiju društvenu pomoć za proizvodnju na osnovu različitih oblika stimulacije (naknade za izvršeni program, stimulacije kvaliteta, stimulacije izvoza, stimulacije gledanosti, naknade za usaglašeni program proizvodnje od posebnog društvenog interesa i stimulacije debitanta).

Državno-društvena pomoć

Što se tiče državne/društvene pomoći, bez obzira na kritike koje se upućuju na njenu adresu, kao element koji nije saglasan sa ekonomijom tržišta, ona posredno povećava finansijsku sigurnost preduzeća i služi kao ohrabrenje investicijama banaka i drugih finansijera.

Proučavajući odnos države/društva i kinematografije, a u tom kontekstu društvena ulaganja u kinematografiju, može se konstatovati da društvo/država ulaže prvenstveno u proizvodnju, a zatim u promet i prikazivanje filmova.

Globalno gledano, dva su osnovna načina intervencije države/društva u odnosu na materijalni razvoj kinematografije. Socijalistički način ulaganja ima različitih varijanti, ali je suština u tome da državna ili društvena zajednica obezbeđuju materijalna sredstva direktnim ulaganjem u kinematografiju. U kapitalističkim zemljama karakteristično je da se država ne pojavljuje uvek sa direktnom materijalnom intervencijom, već često sa olakšicama koje omogućuju intenzivnije ulaganje privatnog kapitala u filmsku proizvodnju i razvoj bioskopske mreže.

Analizirajući dosadašnje oblike državnih /društvenih ulaganja i pomoći kinematografiji, moguće je izvršiti klasifikaciju na: neposrednu i posrednu pomoć.

Neposredna pomoć i ulaganje države/društva i njenih organa i institucija (ministarstva, komiteta, fondovi, interesne zajednice) u razvoj kinematografske delatnosti proizvodnje, prometa i prikazivanja, ima za cilj ekonomsko pokriće rezultata kinematografije, pre sve-

ga proizvodnje, koja, u zavisnosti od razvijenosti sopstvenog filmskog tržišta i izvoza, delimično pokriva svoje troškove, u većim zemljama najviše 50%. Država je, dakle, u obavezi da unapred planirani deficit, koji domaći filmski proizvod ostvaruje na slobodnom tržištu, pokrije sredstvima iz svojih fondova.

Posredna pomoć države/društva kinematografiji takođe je od izuzetnog značaja. Dobro isplanirana i realizovana mogla bi u optimalnim uslovima da obezbedi kinematografiji ne samo nesmetanu realizaciju planiranih projekata, već brže i bolje uslove razvoja. Mogući oblici posredne pomoći su:

- donošenje zakona i zakonskih propisa kojima se regulišu obaveze kinematografije prema državi, smanjivanjem raznih poreza koji u znatnoj meri povećavaju troškove proizvodnje filmskog dela;
- smanjenje ili odricanje od poreza na cenu bioskopske ulaznice u korist proizvodnje;
- stimulacija izvoza filmskih ostvarenja;
- povećanje poreza na uvezeni film;
- smanjenje carine za uvoz osnovnih sredstava za rad u oblasti proizvodnje i prikazivanja (filmska traka, hemijske supstance, tehnički uređaji i delovi, i dr.);
- stimulacija stvaralaštva putem nagrada i priznanja domaćim autorima i visokom kulturnoumetničkom nivou njihovih dela (posebno mladim i debitantima);
- posebna stimulacija koprodukcionih projekata;
- pružanje najboljih distributerskih i prikazivačkih uslova domaćem filmu kroz stimulaciju domaćeg filma, prikazivanje domaćeg filma u bioskopima sa najboljim tehničkim uslovima, u udarnim terminima, i dr.;
- vodenje državne/društvene akcije u cilju kinofikacije zemlje i popularizacije filma kroz vaspitnoobrazovni proces;
- povećanje zastupljenosti dokumentarnog i kratkometražnog filma na bioskopskom repertoaru;
- posredna pomoć značajnim filmskim poduhvatima (pomoć u tehnici, kadrovima, ljudstvu i od strane državnih institucija) ili akcijama (festivalima, takmičenjima kinoamatera, filmskim smotrama, i dr.);
- pružanje pomoći izdavačkoj delatnosti iz oblasti teorije filma i popularizaciji filmske literature;
- adekvatna pomoć nacionalnom filmskom arhivu – Kinoteci;

- kontinuirana pomoć vaspitnoobrazovnim ustanovama u oblasti filma. Kao poseban segment kinematografije svakako se pojavljuje, u najopštijem smislu, problem filmskog obrazovanja, dakle razvoja kadrova u svim segmentima kinematografije;
- ostali oblici posredne pomoći kinematografiji.

Geneza i funkcionisanje RZK

Zakon o finansiranju kulture i o zajednicama kulture (1968) obavezao je sve društveno-političke zajednice na teritoriji uže Srbije, od opština do Republike, da formiraju zajednice kulture, te je shodno tome i Skupština SR Srbije 12. aprila 1969. godine donela Odluku o osnivanju Republičke zajednice kulture Srbije.

Republička zajednica kulture Srbije započela je svoju delatnost pomaganja i unapređivanja kulturnih delatnosti od značaja za Republiku 1969. godine, a njena delatnost je (završena ili) prešla, nakon donošenja Zakona o samoupravnim interesnim zajednicama kulture 1974. godine u nadležnost Republičke samoupravne interesne zajednice kulture SR Srbije. Zadaci su bili:

- usklađivanje razvoja kulture sa opštedruštvenim razvojem u Srbiji;
- razvijanje društveno-ekonomskih odnosa u oblasti kulture;
- sprovođenje inicijative za samoupravno delovanje;
- finansiranje društvenih potreba u oblasti kulture od zajedničkog interesa za Republiku Srbiju;
- stvaranje uslova za unapređivanje i širenje različitih oblika i sadržaja stvaralaštva na teritoriji Republike;
- podsticanje međurepubličke i međunarodne saradnje na polju kulture i neposredno ulaganje sredstava u realizaciju tih programa, kao i programa za potrebe kultura narodnosti;
- razvoj materijalne osnove kulture;
- rad na programu socijalizacije kulture i umetnosti, i dr.

Tako je Republička zajednica kulture svrstana u red značajnijih činilaca kulturnog preobražaja u Republici. Iz opštih i posebnih zadataka Zajednice kulture proistekle su i njene osnovne funkcije, kao i konkretni pravci rada na unapređivanju i pomaganju kulturnih delatnosti od zajedničkog interesa za Republiku Srbiju. Tako su osnovne funkcije i programski zadaci Republičke zajednice kulture bili:

- pomaganje i unapređivanje bibliotekarstva, arhivistike i muzealstva;
- pomaganje rada na zaštiti spomenika kulture;
- pomaganje i unapređivanje scenske, muzičke i likovne umetnosti;
- pomaganje i unapređivanje izdavačke delatnosti i književnosti;
- pomaganje filmske proizvodnje i unapređivanje ostalih vidova kinematografije;
- pomaganje razvoja materijalne osnove kulture;
- pomaganje razvoja kultura narodnosti koje žive na teritoriji Republike, kao i
- pomaganje i unapređivanje drugih delatnosti i aktivnosti od zajedničkog značaja za razvoj kulturnog života u Srbiji.

Shodno utvrđenim zadacima, funkcijama i ciljevima, koji su postali osnov normativnih akata i sadržaja rada Zajednice kulture, koncipirana je organizacija i sistem odlučivanja i upravljanja radom Zajednice.

Republička zajednica kulture konstituisana je na delegatskom principu. Struktura članova je bila: predstavnici udruženog rada iz privrede (oko 50%), delegati iz kulture i radnih organizacija iz oblasti kulture (40%), delegati iz drugih društvenih delatnosti i predstavnici Skupštine SR Srbije (10%). Skupština Republičke zajednice kulture je bila najviši organ upravljanja. U njenoj nadležnosti je bilo donošenje najvažnijih akata i odluka, kao što su: statut, program, finansijski plan, završni račun, samoupravni sporazumi, pravilnici i dr.

Izvršna funkcija bila je u nadležnosti Izvršnog odbora Skupštine Republičke zajednice kulture i bila je sadržana u pripremanju predloga za Skupštinu, izvršavanju odluka Skupštine, donošenju odluka o raspodeli sredstava na pojedine korisnike, vršenju nadzora nad korišćenjem sredstava Republičke zajednice kulture, i dr. Radi merodavnijeg odlučivanja, kao i pripremanja odluka za Skupštinu, bilo je formirano i sedam skupštinskih komisija za pojedine oblasti, među kojima i Komisija za kinematografiju.

Aktivnost Republičke zajednice kulture sastojala se, između ostalog, i u donošenju normativnih akata koji su predstavljali konkretizaciju zacrtane politike Zajednice kulture, kao i u donošenju odluka o raspodeli sredstava koje su pripremane na osnovu pomenutih normativnih akata a predstavljale su osnovni oblik pomaganja i unapređivanja kulturnih delatnosti i sadržaja od interesa za Republiku Srbiju.

Ističem, da su svi značajni dokumenti koje je Zajednica kulture u toku svog rada donela bili usvajani posle sprovođenja javne rasprave o predloženim aktima.

Jedan od osnovnih ciljeva koji je bio proklamovan u radu Republičke zajednice kulture bio je što pravilnije i svrsishodnije raspolaganje sredstvima usmerenim za pomaganje i unapređivanje kulturnih delatnosti na teritoriji Republike Srbije (bez pokrajina). Da bi ostvarili što merodavnije odlučivanje pri raspodeli sredstava, a u skladu sa navedenom politikom, organi Zajednice kulture doneli su brojne, već pomenute, dokumente, ali je tokom svih godina njenog rada ostalo gotovo nerešeno pitanje dugoročnijeg planiranja prihoda Zajednice kulture, od kojeg je zavisila i raspodela sredstava, a time pravilan i kontinuiran razvoj delatnosti koje je Zajednica kulture preuzela da pomaže. Iako su njeni prihodi kontinuirano rasli, oni nisu mogli biti realno planirani (time i zagarantovani), jer je njihovo ostvarenje neposredno zavisilo od obima realizacije pojedinih delatnosti i njihovog prihoda i stepena inflacije (na koje Zajednica kulture nije imala uticaja).

Zakonom o finansiranju kulture i o zajednicama kulture bilo je predviđeno da osnovni izvori prihoda budu:

1. republički doprinos iz ličnih dohodaka od autorskih prava;
2. savezni porez na promet robe na malo;
3. republički filmski doprinos;
4. deo saveznog poreza na promet robe na malo, i
5. drugi prihodi (otplata datih kredita, kamata na oročena sredstva, krediti i drugo).

Od 1973. godine izvor prihoda su bili doprinosi, i to:

1. doprinosi za kulturu iz ličnog dohotka;
2. doprinosi za kulturu iz dohotka organizacija udruženog rada (OUR).

Zaključujući ovaj presek načina ostvarivanja prihoda Republičke zajednice kulture neophodno je istaći nekoliko bitnih obeležja ovakvog sistema formiranja njenih sredstava:

1. sredstva kojima su pomagane kulturne delatnosti povećana su više puta (ali to ne znači da su se ravno-pravno povećavala sredstva u svim delatnostima koje su preko nje finansirane);
2. u procesu deetatizacije finansiranja zajedničkih potreba (koja uključuje i delatnost kulture) nije došlo

do bitnijih promena u odnosu na fiskalni sistem finansiranja, ali su ostvareni putevi ka pronalaženju boljih rešenja finansiranja ovih potreba na osnovu sistema slobodne razmene rada kao osnovnog procesa samoupravnog života društvenih delatnosti;

3. nestabilnost i kratkoročnost funkcionisanja pojedinih (ili čak i većine) izvora prihoda Republičke zajednice kulture nisu otvarali mogućnosti za dugoročnije programiranje razvoja kulturnih delatnosti kako u celini tako i pojedinačno. Tek uvođenjem doprinosa za kulturu iz ličnog dohotka i doprinosa za kulturu iz dohotka organizacija udruženog rada bili su stvoreni realniji preduslovi planiranja.

4. sredstva koja su se po razmatranom sistemu prihoda ostvarivala u Republičkoj zajednici kulture činila su samo manji deo ukupnih sredstava koja su se u Republici godišnje trošila za kulturu. Ako se sa tog aspekta posmatraju ostvareni rezultati jasne su i pojave komercijalizacije u kulturi, jer je sigurno da je "proizvođač" kulturnog dobra (predstave, knjige, i dr.) postao znatno više vezan za sredstva drugih ulagača. To je stvorilo neravnopravne odnose kako između pojedinih kulturnih delatnosti na tržištu, tako i u odnosu na društvena sredstva koja su se za njih izdvajala.

Zaključak

O kinematografiji kod nas možemo govoriti kao o kulturnoj oblasti koju je najvećim delom finansirala i pomagala država/društvo. Društveno ulaganje u kinematografiju je sasvim normalan proces u svim svetskim zemljama, bez obzira na političko uređenje. Međutim, kako je kinematografija ne samo umetnost već i privredna delatnost koja prodajom svog proizvoda ostvaruje prihod, realno je bilo očekivati da se bar uložena sredstva vrate. Naša praksa posle II svetskog rata je bila da se državna/društvena sredstva nepovratno ulažu. Znači producent, u našem slučaju država, uvek je poslovao s gubitkom, što je potpuno neshvatljivo u tržišnim odnosima. Namerno zanemarujemo umetničku vrednost filma, da bi se bolje razumela nerenabilnost ulaganja i loša organizaciona struktura pod patronatom države/društva. Finansijski tokovi kod ulaganja bili su slabo kontrolisani, te je velik broj zaposlenih u skoro svim granama snosio podeljenu odgovornost, što je najveći problem ovog sistema uopšte, pa i kinematografije. Verujem da ni mnogo jača privreda od naše ne bi mogla da podnese gubitke koje može da napravi loše organizovana kinematografija.

Privatna inicijativa bila je zanemarljiva, svodila se uglavnom na formiranje filmskih radnih zajednica (FRZ), koje su mogle da se bave svim delatnostima kinematografije. Valja napomenuti da je i to jedan od oblika društvene pomoći kinematografiji – što je država dozvolila formiranje i rad ovakvih privatnih oblika (pozitivna konkurencija). Problem je bio u tome što privatna preduzeća još nisu bila materijalno ojačala u dovoljnoj meri da bi finansirala filmske projekte, a društvena, odnosno državna, zbog lošeg poslovanja, većinom su bila slabog materijalnog stanja.

U takvom društvenom sistemu i političkom uređenju, kinematografija je direktno zavisila od države, pošto je osnovni način finansiranja bio iz budžeta. Država /društvo je, u stvari, preko svojih filmskih preduzeća, bila producent svih kinematografskih ostvarenja i apsolutno je uticala na proizvodnju, promet i prikazivanje. Pojavom novog medija, televizije, interesovanje društva za kinematografiju slabi, a samim tim smanjuje se i ulaganje u ovu oblast kulture.

Udeo domaćeg filma u bioskopskom repertoaru nije bio dovoljan i potpuno je bio destimulativan za proizvođače filmova. Naknada koju je televizija davala za emitovanje domaćeg dugometražnog ili kratkometražnog filma bila je manja više desetina puta od sredstava koje bi televizija trebalo da izdvoji radi realizacije sopstvenog projekta i njegovog emitovanja u tom terminu. No, film je posredstvom malog ekrana dobio brojnu publiku, a ukupna informisanost, saznanje i filmska kultura u celini našle su se na višem stupnju nego što su bile pre pojave televizije. Prepreka saradnji među različitim oblastima kinematografije i televizije bio je nedostatak sporazuma koji bi na jedan sistematski i organizovan način regulisao i razvijao pitanje udruživanja rada i sredstava u zajedničke programe proizvodnje i eksploatacije filmova, a po utvrđenim kriterijumima te saradnje.

Sve težem položaju kinematografije doprineli su povećanje troškova proizvodnje, skupa tehnika i filmska traka koje se isključivo uvoze, i sve veći stepen inflacije. I pored sve teže finansijske situacije, srpska kinematografija je uspela da održi kontinuitet proizvodnje (od 15 do 18 dugometražnih filmova godišnje), a dugometražni i kratkometražni filmovi su svojim umetničkim kvalitetom uspeli da obezbede mesto na domaćem i stranom bioskopskom repertoaru. Za jednu malu kinematografiju, kakva je srpska, prodor na svetsko tržište i priznanja međunarodne kritike i javnosti predstavljaju ogroman uspeh. Kada govorimo o filmskim

festivalima organizovanim u okviru SFR Jugoslavije, kinematografija Srbije je po broju filmskih učesnika i po osvojenim nagradama dominirala u odnosu na druge republičke kinematografije.

Analiza ulaganja društvenih sredstava u kinematografiju SR Srbije preko Republičke zajednice kulture (1970-1990) pokazuje da su ulaganja bila u skladu s osnovnim principima na kojima je formirana i na kojima je delovala Samoupravna interesna zajednica kulture. U okviru razmene rada kroz Republičku zajednicu kulture u analiziranom periodu usavršavan je sistem finansiranja u celini, pa i prema kinematografiji. Karakteristično je da su kriterijumi na osnovu kojih su raspoređivana sredstva za kinematografiju bili veoma čvrsti i svih godina dosledno poštovani. Raspoređivanje sredstava za dugometražne i kratkometražne filmove zavisilo je od obima ukupne proizvodnje filmova, uspeha kod gledalaca, postignutih rezultata izvoza, kvaliteta filma, učešća na domaćim i međunarodnim filmskim festivalima. Tako su proizvođači koji su imali veći obim proizvodnje, veći broj gledalaca, izvoz u više zemalja sveta i više uspeha na filmskim festivalima obezbeđivali i veća finansijska sredstva preko Republičke zajednice kulture. Međutim, karakteristično je za ove kriterijume da su za veći broj filmova, više gledalaca i veći izvoz filmova, proizvođači dobijali manje sredstava po jednom filmu, jer su procentualni iznosi sredstava Republičke zajednice kulture namenjeni kinematografiji bili bez većih promena, a nominalna vrednost je bila u opadanju. Takvi kriterijumi nisu bili stimulativni za povećanje broja filmova.

U ovom periodu činjeni su pokušaji da se u interesu racionalnijeg poslovanja izvrši udruživanje, pre svega proizvođača filmova, a zatim proizvodnje filmova kao posebne grane kinematografije, sa distributerima i prikazivačima. Formalno gledano, nije došlo ni do udruživanja proizvođača, ni do stvaranja složene organizacije udruženog rada kinematografije. Međutim, podaci o obimu filmske proizvodnje pokazuju da je došlo do udruživanja bioskopa, distributera i proizvođača filmova. Do ovog procesa udruživanja došlo je, pre svega, zbog uspeha domaćih filmova kod gledalaca, što znači i prihoda koji su bioskopi ostvarivali prikazivanjem domaćih filmova. Osim toga, filmovi koji su postigli zapažen umetnički nivo i ispunjavali kriterijume svetskog tržišta uspešno su izvoženi u mnoge zemlje sveta, pa su proizvođači ostvarene prihode od domaćeg filma ulagali u novu proizvodnju filmova.

Može se govoriti o jednom problemu koji nije dovoljno sagledan, a još manje uspešno rešen. Reč je o broju bioskopa koji se nije povećavao već je, naprotiv, smanjivan. Nedovoljna sredstva su ulagana u modernizaciju i širenje bioskopske mreže. Poznato je da je razvoj proizvodnje filmova nezamisliv bez odgovarajućih ulaganja u modernizaciju bioskopske mreže, čime se omogućuje veća i kvalitetnija proizvodnja filmova.

Analizom godišnjih programa Republičke zajednice kulture ne može se jasno utvrditi koji su kriterijumi globalne raspodele određivali godišnji procenat izdvajanja sredstava za kinematografiju. Proceniti globalne raspodele bili su iz godine u godinu različiti. Uzimajući u obzir sve navedene godine, prosek izdvajanja za kinematografiju kretao se oko 11% od ukupnih sredstava. Da li je to adekvatna raspodela u odnosu na ulaganja u druge oblasti kulture teško je utvrditi, jer je nemoguće porediti druge delatnosti kulture i kinematografiju, kao specifičnu granu kulture u kojoj postoje i mnogi elementi privrede. Činjenica je da je svake godine snimano više filmova nego što je bilo moguće snimiti sredstvima Republičke zajednice kulture, i da je realna vrednost sredstava, koja su posredstvom Republičke zajednice kulture izdvajana za snimanje filmova, svake godine opadala. Iz godine u godinu, tim sredstvima moglo je da se snimi sve manji broj filmova. Međutim, bez obzira na realno smanjivanje sredstava Republičke zajednice kulture za snimanje filmova, iz godine u godinu broj proizvedenih filmova je rastao. Ovi podaci jasno potvrđuju da je rast proizvodnje filmova u takvim uslovima bio moguć preraspodelom sredstava u okviru same kinematografije. Prikazivači i distributeri su deo svojih sredstava ulagali u proizvodnju filmova. Uz ovu činjenicu mora se imati u vidu i podatak o tome da se pojavljuju i proizvođači filmova kojima je proizvodnja filmova sporedna delatnost, kao i da dolazi do ulaganja određenih sredstava privrednih radnih organizacija, društveno političkih zajednica (opština), banaka i drugih.

Posledica smanjenja udela društvenih sredstava, nedostatka sredstava i materijalnih ulaganja bioskopa i distributera u proizvodnju dugometražnih filmova jeste da su se sve više snimali filmovi za najširu bioskopsku publiku, filmovi koji će omogućiti brži povratak uložених sredstava. Podaci o gledanosti i prihodu bioskopa od domaćih filmova u odnosu na strane, govore da se iz godine u godinu broj gledalaca i prihod uvećavao, povećavajući ekonomsku snagu bioskopa i njihovu obavezu da ulažu u proizvodnju domaćih filmova. Međutim, koliko ovaj porast zaista zadovoljava društvene

potrebe, potrebe gledalaca i umetnički nivo jedne značajne kulturne delatnosti? Prevagnula je politika snimanja filmova sračunata pre svega na komercijalni efekat, a manje na umetničku vrednost. Svakako da su i ovakvi filmovi potrebni bioskopskom repertoaru, ali njihova brojčana prevlast u odnosu na druge filmske projekte ozbiljno umanjuje ukupnu ocenu uspeha proizvodnje domaćih filmova.

Pozitivna je činjenica da su proizvođači filmova imali izvesnu sigurnost u planiranju time što se kriterijumi raspodele sredstava Republičke zajednice kulture, u svojoj suštini, nisu menjali dvadeset godina. Dolazilo je do izvesnih korekcija, u cilju poboljšanja kriterijuma, ali uvek na predlog ili uz saglasnost proizvođača filmova.

Na kraju, možemo zaključiti da društvo/država ne može da se odrekne pomaganja kinematografije ukoliko želi da ima proizvodnju domaćih filmova kao deo nacionalne kulture. Kinematografija je kod nas delatnost od posebnog društvenog interesa i taj svoj posebni društveni interes mora i konkretno da se izrazi kroz određenu društvenu/državnu brigu i sa određenim finansijskim sredstvima. Značaj kinematografije, posebno proizvodnje filmova, i njen uticaj na široki krug gledalaca a posebno mladih, zahteva aktivan odnos društvene zajednice/države prema kinematografiji. Taj aktivni odnos društva može jedino da se izrazi određenim principima i finansijskim sredstvima koji će omogućiti njen dalji razvoj (prvenstveno se misli na obezbeđivanje uslova za proizvodnju filmova, obrazovanje i usavršavanje kadrova, modernizaciju tehničke baze i laboratorija, širenje i modernizaciju bioskopske mreže). Završavajući razmatranje problematike društvenog pomaganja kinematografije u SR Srbiji od 1971. do 1990. godine može se zaključiti da je Republička zajednica kulture odigrala važnu ulogu u društvenom pomaganju filmske proizvodnje i ostalih vidova unapređivanja kinematografije u Srbiji. Problemi i poteškoće koje su u sistemu ulaganja u kinematografiju preko Republičke zajednice kulture iskazane tokom njenog rada, sastavni su deo traganja i društvene zajednice i činilaca unutar kinematografije za što adekvatnijim vidovima i metodima društvenog pomaganja filmske proizvodnje kao delatnosti od izuzetnog značaja za razvoj kulture zemlje.